

MTBT KÖNYVTÁRI ADATLAP

nyilvántartási szám: 565

Szerző:	Ritoók Ágnes, Simonyi Erika (szerk.)
Cím:	Az Árpádok országa
Eredeti cím:	
Fordította:	
Kiadás helye és éve:	Budapest, 2022.
Kiadó:	Magyar Nemzeti Múzeum
Oldalszám:	631
Nyelv:	magyar
Copyright:	Magyar Nemzeti Múzeum, szerzők, szerkesztők és a fényképek jogtulajdonosai, 2022
ISBN:	978 615 5978 70 8
HU ISSN:	
Elektronikus változat:	
Példányszám a könyvtárban:	1
A kötetet a Magyar Nemzeti Múzeum adományozta az MTBT könyvtárának 2023-ban	

800 évvel ezelőtt Székesfehérváron II. András magyar király aranypecséttel megerősített törvényt adott ki. A különösen jelentős okleveleket a középkorban arany pecséttel erősítették meg. Így tettek II. András elődei és utódai is. Ennek a sorozatnak a legnevezetesebb tagja mégis az 1222 tavaszán kelt „Aranybulla”. A törvény eredetileg a királlyal elégedetlen alattvalók megnyugtatóására szolgált, de már 1265-től a nemesi jogok törvénybe foglalásaként értelmezték, és évszázadokon keresztül sarkalatos törvénynek számított a Magyar Királyságban.

A dokumentum mindazonáltal mélyreható változások előhírnöke volt: az ország, túllépve az archaikus, Szent István-i berendezkedésen, szinte egyetlen évszázad alatt „modernizálódott”.

A magyarok a 9. század végén szállták meg a Kárpát-medencét. A honfoglaló Árpád fejedelem leszármazottai, az Árpádok a középkori magyar királyság megalapítói. A magyar történelemben az Árpádok korának is nevezett időszak 1301-ben, a dinasztia kihalásával ért véget. A magyar köztudatban az Árpádok korának csupán egy-két kiemelkedő alakja és eseménye él. A dinasztia világszerte tisztelt szentjeinek származása mára jobbára feledésbe merült. A kötet célja, hogy bemutassa ezt a Magyarországot és a Kárpát-medence életét tekintve máig meghatározó korszakot, kimagasló személyiségeivel és hétköznapi embereivel, fényeivel és árnyaival – egy ország születését és átalakulásait a fennmaradás és kiteljesedés érdekében.

Számos jelentős európai gyűjtemény őriz kimagasló értékű, az Árpádokhoz kapcsolódó műalkotásokat, melyek éppen a magyarság európai integrációjának, a dinasztia szerteágazó nemzetközi kapcsolatainak (néha pedig az ország viharos történetének) bizonyítékai. A kötet ezeket a magyarországi hagyattal együtt bemutatva, a maga egységében kívánja láttatni az Árpádok korát.

A 29 tanulmány és a katalógus szövegei és képei az érdeklődő olvasók számára lehetőséget kínálnak a magyar és egyben európai múlt egy fejezetének újbóli felfedezésére és értékeinek felismerésére.

Az Árpádok királysága kultúrák találkozási pontján született: nemcsak a két keresztény birodalom és egyház, de a letelepedett és a nomád, a keresztény és nem keresztény világ határán. A találkozások egyszer békés kapcsolatokat, máskor fegyveres konfliktusokat jelentettek. Az ország keresztény, európai kötődése azonban a 10. század utolsó évtizedeitől egyértelmű volt, hiszen fennmaradását ennek köszönheti. Sikerrel megőrzött függetlensége nem akadályozta kulturális integrálódását. A kötet egyes tematikai egységeiben ezek a folyamatok tárgyak közvetítésével jelennek meg.

A 10. század közepétől elődeink sikerrel alkalmazkodtak a megváltozott nemzetközi környezethez, s így vált lehetővé, hogy az ezredfordulón megalapítsák a keresztény Magyar Királyságot, mely a térség legerősebb állama lett. A honfoglalók utódai a 10. század második felében lassan összeolvadtak a helyben talált népességgel. Az ezredfordulóra elenyészett a keleti gyökerű művészet és hitvilág, a magyar nép a Kárpátok övezte új szállásterületből végleges hazát teremtett. A kötet bemutatja a sztyeppei hagyatékot és az itt talált népcsoportok legjellegzetesebb tárgyait. Településeivel és leleteivel megjelenik az ország ekkor formálódó központi régiója, amelyet később a királyság közepének neveztek.

A magyar királyság alapítására a pápaság és a nyugati, valamint a keleti császárság később soha vissza nem térő egységében került sor. Különleges sajátosságként emelhető ki a magyar királyi méltóság régióinkban egyedülálló stabilitása. Eleinte a Szent Kereszt ereklye mellett – a nyugati császársághoz hasonlatosan a királyi lándzsa volt a fő méltóságjelvény, később az országalapító Szent István – égi közreműködéssel elnyert – koronájaként tisztelt Szent Korona vált a királyi hatalom egyértelmű szinonimájává és legfőbb szentesítőjévé.

A Szent Korona, a különféle koronázási jelvények és dinasztikus emlékek idézik meg az uralkodócsalád tagjait, az uralkodói reprezentáció formáit és jelentéstartalmának változásait.

Az Árpád-korban jelenik meg az a különös kettősség, mely utóbb a magyarság nemzettudatát is meghatározta: a 12–13. századi krónikakompozíciók az Árpád-ház keleti, illetve mitikus hun eredetéről tudósítanak, de az Árpádok maguk országukat apostoli királyságként, családjukat a szent királyok dinasztiajaként határozták meg.

A 10–11. századi Európa szellemi óriásai közvetve vagy közvetlenül részt vettek a magyarországi térítésében, melynek a Dunántúlon, az egykori Pannonia területén jelentős 9. századi előzményei voltak Salzburg és Passau papjai, valamint Cirill és Metód révén. A 11. század végére megszilárduló keresztény kultúra a kezdeti sokszínűség után egyre jobban integrálta a Nyugat-Európában jelentkező stílusáramlatokat. A korszak leggazdagabb emlékanyaga a templomokból, monostorokból származik. A Magyarországon dolgozó iskolák, műhelyek, mesterek művei a korabeli és későbbi kataklizmák miatt pars pro toto idézik az Árpád-kori ragyogást.

A kereszténység felvételével a latin és részben görög írást, s ezen keresztül az antik hagyományokon alapuló, de jelentős részben bibliai ihletésű középkori keresztény kultúrát is elsajátították a kor magyarországi írástudói. E kultúra számos emléke mellett önálló művek és jelentős fordítások is születtek az Árpádok Magyarországon, ugyanakkor az első magyar nyelvű emlékek is ehhez a korszakhoz kötődnek. Mindeközben a középkori krónikairódalom jó néhány elemet megőrzött a magyarság mitikus előtörténetéből, a korszak fontos eseményeiből is.

Az Árpádok királyságában több, közvetlenül a király fennhatósága alá tartozó népcsoport élt. Többségük királyi kezdeményezésre költözött az országba, és különböző kiváltságokat élvezett. A források alapján muszlimok és zsidók már a 10. századtól jelen voltak a Kárpát-medencében. Utazók és az átvonuló kereszties hadak révén az ország földjének termékenységéről szóló hírek hamar elterjedtek a túlnépesedéstől szenvedő Nyugat-Európában. A király hívására 12. századtól több hullámban érkeztek telepesek az országba.

Az 1241–1242 évi mongol invázió („tatárjárás”) tragikus esztendeje következtében megritkult lakosság pótlására új telepítési hullám kezdődött. Az újabb támadásra való felkészülés jegyében került sor a hadsereg megerősítésére a könnyűlovas kun népesség betelepítésével. Kezdetben ugyancsak a hadi potenciál növelése volt a fellendülő várépítészeti, a felgyorsuló városias fejlődés motorja. A 13. század utolsó évtizedeiben a várakon alapuló tartományúri hatalom részekre szaggatta az országot. A velük folytatott eredményesnek tűnő küzdelem során 1301-ben halt meg III. András, az éppen 300 esztendeje uralkodó Árpád-ház utolsó férfi sarja.

Az Árpád-ház számára különleges megbecsülést biztosítottak Európa szerte a dinasztia szentjei. A magyar dinasztikus szentek koronként változó üzeneteket közvetítenek, melyeknek jelen kiállítás keretében csak középkori vetületeit mutatjuk be, így a kereszténység terjesztésében, tanításainak „népszerűsítésében” és védelmében jeleskedő három szentet, Istvánt, Imrét, Lászlót és legendáikat. A szent hercegnőknek Bizánctól Itálián és Portugálián keresztül Észak-Európáig akadtak követői. A szent irgalmasság mindig megújuló erényének a mintaképévé vált. Legendáik nem csupán a alakjuk az irgalmasság mindig megújuló erényének a mintaképévé vált. Legendáik nem csupán a fejedelmi udvarokban, hanem a polgárság köreiből is serkentették a vallásos élet megújulását. A hozzájuk kapcsolódó relikviák és történetek egész Európában elterjedtek, és egyúttal ihletői voltak a kor egyik kedvelt irodalmi toposzának „a magyar király lányáról” szóló történeteknek is.

Az Árpád-kor emlékezete az ország újabb kori történetében nem ritkán politikai célok és elképzelések szolgálatába állítva, vagy azokra reflektálva, gyakran látványos, sokszor monumentális emlékek formájában jelenik meg. A történeti emlékezetre azonban nagyobb hatással voltak a szélesebb körben terjedő, sokszorosított technikával készült alkotások.

A kötet az Árpádok korát átfogó módon jeleníti meg, a hazai és külföldi műtárgyakat lehetőség szerint minél nagyobb számban együttesen bemutatva. A szerzők tudományáguk legújabb eredményeinek bemutatása mellett törekedtek a közérthető megfogalmazásra, hogy ismereteik minél szélesebb körben közkinccsé válhassanak. Néha egymásnak ellentmondó következtetéseik bizonyítják, hogy a következő nemzedékek számára is van még elegendő kutatni való, megoldásra váró kérdés.

Tartalom

	Köszöntő (L. Simon László)	7
	Előszó (Zsoldos Attila)	9
1	SZOVÁK KORNÉL A magyar királyi uralom első századai és helye Európában	13
2	SZABADOS GYÖRGY A magyar államiség első 450 éve: a Turul-nemzetségtől a szent királyok nemzetségéig	29
3	SZENTHE GERGELY A Kárpát-medence a magyar honfoglalás előestéjén: az avar továbbélés kérdése	49
4	SZÓKE BÉLA MIKLÓS A Kárpát-medence a honfoglalás idején: Karolingok a Dunántúlon	59
5	RÉVÉSZ LÁSZLÓ A magyarok története a keresztény királyság megalapításáig	69
6	THOROCZKAY GÁBOR A királyi hatalom gyakorlásának szimbolikája: jelvények, rítusok és helyszínek	89
7	BICZÓ PIROSKA – REICH SZABINA – SZÖLLŐSY CSILLA – SZÜCSI FRIGYES Székesfehérvár az Árpád-korban	107
8	BUZÁS GERGELY Esztergom az Árpád-korban	131
9	BUZÁS GERGELY Visegrád az Árpád-korban	153
10	SPEKNER ENIKŐ Óbuda és Buda: új királyi központok születése	165
11	WOLF MÁRIA Ispáni váraink	179
12	KOVÁCS S. TIBOR Az Árpád-kori fegyvertörténet vázlata	193
13	BICZÓ PIROSKA Uralkodói temetkezések	207

14	RÁCZ GYÖRGY Oklevelek és pecséthasználát	219
15	TÓTH CSABA Pénzverés és pénzforgalom az Árpád-kori Magyarországon	235
16	SZAKÁCS BÉLA ZSOLT Az egység sokszínűsége: az Árpád-kor egyházi építészet	257
17	KISS ETELE Az Árpád-kori magyar egyházak felszerelése	273
18	MADAS EDIT Kódexek az Árpád-kori Magyarországon	311
19	FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN Árpád-kori szertartáskönyveink	337
20	SZENDE KATALIN A Kárpát-medence városai az Árpád-korban	357
21	SIMONYI ERIKA Árpád-kori falvak és tanyaszerű települések	373
22	VÉGH ANDRÁS Zsidók az Árpád-kori Magyarországon	407
23	RÓZSA ZOLTÁN Muszlimok az Árpád-korban: egy tisztántúli lelőhely emlékműve	417
24	HATHÁZI GÁBOR Sztjepei jövevények az Árpádok országában: besenyők, kunok, jászok	429
25	FELD ISTVÁN A kései Árpád-kor várépítészet	449
26	KISS ETELE Udvari reprezentáció és kisugárzása az Árpád-kor alkonyán	477
27	SZENDE LÁSZLÓ Az Árpád-ház szentjei	495
28	GÖDÖLLE MÁTYÁS A Szent Korona reprezentációja a kora újkori Magyar Királyságban	519
29	SZABADOS GYÖRGY Az Árpádok kora a történetírásban	533
	Irodalom	545
	Határon túli helységnevek mai formái	621
	A tanulmányok nyitóoldalain látható képek	623
	Fotók	624
	A kötet szerzői	627
	Közreműködő intézmények	630